

сельского расселения.

Ключевые слова: територіальна структура, територіальна організація, сільське расселення, сільські поселення, адміністративні одиниці.

Summary:

Lubov Althaim. TASKS AND PRINCIPLES OF RECONSTRUCTING THE COUNTRY SETTLEMENT OF KHMELNYTSKYI REGION UNDER MODERN CONDITIONS

In the article the main tasks and principles of reconstructing the country settling of Khmelnytskyi region under modern conditions are clarified, particularly administrative changes in the region and area peculiarities of country settling are analyzed. Principles of further improvement of the country settling are determined.

Key words: territory structure, territory organization, country settling, country settlement, administrative units.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 03.03.2011р.

УДК 911.3

Наталія СМОЧКО

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

Розглянуто сутність комплексного розвитку регіону, його головні риси, визначено передумови реструктуризації галузевої структури ТСЕК на прикладі Закарпатської області. Проаналізовано важливі завдання комплексного розвитку регіону, а також запропоновано пріоритетні напрямки трансформації територіальної організації суспільства у сучасний період.

Ключові слова: трансформація, комплексний розвиток, територіальна організація суспільства, соціальний розвиток, сталий розвиток.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні процеси, що відбуваються у суспільстві, накладають значний відбиток на всі аспекти життєдіяльності населення в Україні загалом і її окремих регіонах. Особливо це стосується господарської діяльності людей, що в умовах ринкової економіки набуває нових форм розміщення та розвитку, тобто регіональної просторової (територіальної) організації. Територіальна організація господарства в сучасних умовах визначається як упорядкований, урегульований процес розміщення продуктивних сил у межах країни та її регіонів [13, с.13]. Однією із фундаментальних закономірностей територіальної організації господарства країни та її регіонів, характерною для всієї системи світового господарства є комплексний розвиток територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання комплексного розвитку постійно перебували у полі зору економістів та географів нашої країни і в часи її перебування у складі СРСР і у часи незалежної Української держави. Теоретичні, методичні та прикладні аспекти вивчення питань комплексного розвитку окремих територій знаходимо у наукових публікаціях українських вчених І.О. Горленко, Г.П. Балабанова, П.В. Волобая, Ф.Д. Заставного, О.В.Заставецької, С.І. Іщука, П.О. Масляка, В.П. Нагірної, М.М. Паламарчука, М.Д. Пістуна, В.А. Поповкіна, Л.Г. Руденка, Д.М. Стеценка, А.В. Степаненка, Я.Б. Олійника, Б.М. Данилишина, О.І. Шаблія, Л.Т. Шевчук, М. І. Фашевського та ін.

Виклад основного матеріалу. Соціальний розвиток у територіальному аспекті можна

розуміти як "процес взаємодії суб'єкта розвитку (населення) і конкретного середовища його проживання, що виявляється у рівні комфортності умов життєдіяльності населення і глибині територіальних відмінностей цієї комфортності" [13, с.28]. Екологічний розвиток відображає територіально-часові рівні зміни якості середовища проживання живих організмів, стан його відповідності санітарно-гігієнічним нормам та соціально-економічним умовам життя людей.

Комплексний розвиток території – це процес, спрямований, передусім, на досягнення найбільшої економічної і соціальної ефективності, збереження навколишнього середовища, його метою є підвищення продуктивності суспільної праці, виробництво продукції з найменшими затратами, підвищення життєвого рівня населення. Його треба розуміти як "взаємозв'язаний розвиток господарства на основі раціонального поділу та інтеграції праці і найбільш доцільного природного і соціально-економічного потенціалу, який забезпечує ефективну спеціалізацію і задоволення місцевих господарства і населення" [5, с.20]. Основною його рисою є тісний зв'язок, взаємообумовленість всіх ланок господарства, повна відповідність його структури наявним ресурсам. При цьому не обов'язково використовувати всі, навіть найменші, природні ресурси, якщо це неефективно. Однак, комплексний розвиток передбачає використання трудових ресурсів, виробничої та соціальної інфраструктури для розширеного відтворення матеріальних і духовних благ. Важливою складовою частиною такого розвитку є досягнення

сприятливої демографічної та екологічної ситуації на відповідній території.

Комплексний розвиток передбачає також використання території не тільки як місткості різноманітних ресурсів, але й як поля взаємодії суспільно-природних компонентів. Для нього характерні певна пропорційність між сферами людської життєдіяльності та між територіальними ланками. Пропорції можуть бути неоднаковими для територій різного таксономічного рангу, вони залежать від поєднання галузей, умов, потреб, і функцій даної території в системі територіального поділу праці. Поруч з тим, для кожної території (незалежно від таксономічного рангу) повинна зберігатись збалансованість між розвитком виробничої і соціальної сфер, промисловості і сільського господарства, виробництвом і виробничою інфраструктурою та ін. Вона повинна забезпечити найбільшу відповідність структури господарського комплексу природним і економічним умовам.

Географічні відмінності регіонів зумовлюють виробництво тих чи інших товарів і послуг, для виробництва яких є найбільш сприятливі умови. Такі виробництва формують територіальну спеціалізацію, вона відображає насамперед, зовнішні економічні відношення, проявляючись через вивіз продукції за межі певної території. Отже, територіальна спеціалізація передбачає існування територіальних зв'язків, вона запобігає перетворенню тієї чи іншої території у автаркію (замкнуту систему). Чим вищий рівень розвитку у регіоні господарства, тим, як правило, ширші його зв'язки з іншими районами, тим більш обсяги міжрайонного обміну. Розширення і поглиблення господарських зв'язків між регіонами є ознакою процесу територіальної інтеграції праці, що є основою формування різноманітних форм територіальних комплексних утворень: територіальних виробничих комплексів (ТВК), територіальних господарських комплексів (ТГК), територіальних соціально-економічних комплексів (ТСЕК). Останні є основою функціонування будь-якого регіону, бо охоплюють природно-ресурсне середовище, системи розселення, виробничу і соціальну сферу на певній території. Сучасний стан їх функціонування в Україні, а особливо комплексний розвиток не втримується через значні диспропорції між галузями, односторонню спеціалізацію, ігнорування функцій, які забезпечували б такий розвиток, максимальне використання окремих (найбагатших) ресурсів, неузгодженість інтересів окремих регіонів, невідповідність структури їх господарства наявним ресурсам. Це потребує наукового обґрунтування напрямків процесів реструктуризації господарства як у галузевому, так і у територіальному аспектах.

В умовах переходу України до ринкових відносин комплексний розвиток господарства наповнюється новим змістом. Цьому сприяє ряд

процесів, дія яких посилюється у суспільстві. Це, по-перше, - зростання ролі соціальної сфери у процесі розвитку продуктивних сил, посилення соціальної орієнтації економіки. Це проявляється, передусім, у посиленні соціального фактора у розвитку економіки: підвищується роль людського чинника у виробництві. Внаслідок цього виникає соціальне замовлення на відтворення високоякісної робочої сили і задоволення матеріальних і нематеріальних потреб людей, тобто на більший розвиток соціальної сфери. Але ці процеси характерні для стабільних періодів у розвитку суспільства. Кризові явища відкладають відбиток і на розвиток соціальної сфери, який зазнає спаду внаслідок відсутності коштів у бюджеті, так і внаслідок зниження рівня зарплат і доходів людей, що в свою чергу, зумовлює зменшення попиту на різноманітні товари та послуги.

Достатня кількість трудових ресурсів, і навіть їх розвиток в умовах економічної кризи є важливим фактором соціальної напруги, а їх дешевизна сприятлива для розвитку виробництв з великими затратами праці. Це, у свою чергу, сповільнює процеси впровадження у виробництво нових засобів виробництва, зменшує показники продуктивності праці, що є ознакою некомплексного розвитку території. Особливо ці процеси виявляються у тих регіонах, які віднесено до депресивних у економічному, соціальному та демографічному відношеннях. Як показують дослідження, до таких регіонів належать як індустріальні, так і сільськогосподарські території. Низька адаптованість промислових підприємств до ринкових умов, негативні тенденції у сільськогосподарському виробництві стали основними чинниками неефективного використання трудового потенціалу, підвищення безробіття, відтворення людських ресурсів.

Позаяк метою комплексного розвитку регіону є підвищення рівня життя людей в ньому і поліпшення якості їх життя, то соціальному розвитку має приділятися значна увага. І економічний розвиток має бути тільки засобом для досягнення цієї мети.

Комплексний економічний і соціальний розвиток передбачає максимальне задоволення потреб регіону за рахунок використання внутрішніх ресурсів, в першу чергу, природних. У сучасних умовах посилення взаємодії між суспільством і природою все більшої актуальності набуває перехід держави і її окремих регіонів до суспільства сталого (стійкого) розвитку, тобто розвитку, який забезпечував би задоволення потреб людей і збереження навколишнього середовища для нинішнього і майбутніх поколінь (згідно з Декларацією ООН, прийнятою на Конференції по навколишньому середовищу і розвитку Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Проблеми раціонального природокористування і охорони довкілля, незважаючи на значні матеріальні затрати,

примушують зважати на себе при управлінні економічними і соціальними процесами. Якість навколишнього середовища стає невід'ємним параметром якості життя і набуває при цьому першочергового соціального значення. Екологічний фактор стає важливим у визначенні розвитку і розміщення виробництва. Його ігнорування особливо у кризовий період, коли відбувається неконтрольована розробка природних ресурсів, у багатьох випадках призводить до порушення екологічної рівноваги, а нерідко - й до екологічних катастроф. Поруч із значним виснаженням багатих запасів природних ресурсів, збільшення рівня забруднення навколишнього середовища і снує недостатнє вивчення місцевих ресурсів, низький рівень їх комплексного використання. В умовах, коли природна регуляція стала недостатньою, в діє вступає цілеспрямоване їх регулювання. Але пріоритетність розвитку виробництва, яке здійснюється іноді на шкоду природі, не завжди забезпечує раціональне природокористування. Надмірний техногенний вплив на природне середовище, високий рівень його забруднення зумовлюють необхідність скорочення екологічно небезпечних виробництв, забезпечення мало- та безвихідних територій. Але відсутність коштів на переоснащення виробництва та застосування нових технологій робить це завдання все більше проблематичним. Тому необхідним є пошук нових моделей сталого розвитку для регіонів з різними типами господарського освоєння [8, 11].

На досягнення комплексного розвитку регіонів в сучасних умовах впливає також посилення ролі і значення виробничої і соціальної інфраструктури, передусім транспорту і зв'язку, у розвитку регіону. Це пояснюється тим, що транспорт обслуговуючи процеси виробництва, розподілу і споживання продукції, культурні потреби людей, значно впливає на рівень розвитку регіону, рівень життя його населення. Велика роль транспорту у подоланні розриву між джерелами палива, енергії, виробником і споживачем продукції, у задоволенні пасажирів різними видами перевезень. Чіткість і безперебійність роботи транспорту, міжрайонних і внутрішньорайонних транспортних зв'язків є неодмінною умовою виходу України та її регіонів з економічної кризи. Ті регіони, через які країна має сполучення із іншими країнами світу, мають найкращі умови для соціально-економічного розвитку, інвестування тощо. Тому в сучасних умовах важлива увага приділяється створенню транспортно-логістичних систем та їх інтеграції у європейські та світові транспортно-логістичні системи. В час глобалізації світового господарства транспортно-логістичні операції з постачання товарів відіграють велику роль у міжнародних господарських зв'язках регіонів, особливо тих, що прилягають до кордонів сусідніх країн. Але через обмеженість у розвитку транспортних шляхів,

пунктів пропуску та засобів сполучення просторові масштаби транспортно-логістичних операцій ще невеликі і мало виходять на трансконтинентальний і міжконтинентальний рівень. У майбутньому всі регіони України через її надзвичайно вигідне економічне положення увійдуть і Європейську транспортно-логістичну систему, яка через мережу транспортних коридорів та логістичних центрів значно розширить їх участь у міжнародних господарських зв'язках. А це є важливою ознакою комплексного розвитку регіону.

Для активізації економічної діяльності у регіонах при зміні суспільних відносин широко впроваджуються об'єкти ринкової інфраструктури, які залучають ресурси, капітал для розвитку підприємства. Це, передусім, різноманітні біржі, кредитно-фінансові установи, інформаційно-комерційні центри, інвестиційні компанії, товариства тощо.

Головними регуляторами соціально-економічного розвитку території є місцеві бюджети. У їх формуванні та розподілі беруть участь як кошти держави, так і всіх підприємств, організацій і установ, які знаходяться на відповідній території незалежно від їх відомчої приналежності та форм власності. Але оскільки у період економічної кризи відбувається різке скорочення виробництва та більшості підприємств, то і надходження до бюджету також значно зменшується. Внаслідок цього звужуються можливості реалізації завдань комплексного економічного і соціального розвитку території, зокрема розвитку виробничої і соціальної інфраструктури, розв'язання екологічних проблем та ін.

Комплексний розвиток окремих регіонів можливий тільки при оптимальному поєднанні державних і ринкових механізмів регулювання економікою. В сучасних умовах здійснюється послаблення впливу центральних органів управління на функціонування територіальних соціально-економічних комплексів. Перехід регіонів на принципи самоврядування передбачає існування територіальної власності, об'єктами якої є земля, природні ресурси, підприємства виробничої і соціальної сфери на певній території. Право розпоряджатися нею мають від імені жителів регіону місцеві Ради народних депутатів.

Оскільки основною одиницею територіального управління є адміністративна область, то на цьому рівні необхідне встановлення оптимального співвідношення планових і ринкових механізмів управління. Необхідно також визначити ступінь узгодження господарства області з ресурсами і екологічними можливостями території. Поєднання галузевої і територіальної моделей розвитку, узгодження державних і регіональних інтересів дозволить використати вигоди територіального поділу та інтеграції праці, забезпечити ефективність соціально-економічного розвитку

кожної з областей і держави загалом.

Зміна суспільних відносин в Україні позначається на всіх аспектах економічного життя, умовах життєдіяльності людей, глобальних та регіональних соціально-економічних процесах. Багато теоретичних та прикладних аспектів суспільного розвитку вимагають перегляду з огляду на ці зміни. Це стосується багатьох парадигм регіонального розвитку, зокрема необхідності планомірного і пропорційного розвитку регіонів, вирівнювання показників економічного і соціального розвитку та ін. Але незмінною залишається необхідність забезпечення комплексного економічного і соціального розвитку регіонів, окремих міст та інших територіальних одиниць.

Важливі напрямки та завдання регіонального розвитку сформульовані у статтях 119, 143 Конституції України [6]. У 2000 році був прийнятий Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України". Згідно з законом запроваджується цільова система прогнозування та розроблення програм регіонального розвитку України. Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25.05.2001 р. №341/2001, передбачає запровадження державного регіонального планування, яке б дозволило визначити основні довгострокові та поточні пріоритети регіонального розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях [10, с.20-28]. Закон "Про Генеральну схему планування території України" (№3059 - III, від 7 лютого 2002 р.) визначає території, розвиток яких потребує державної підтримки, обґрунтовує напрямки та пріоритети розвитку соціальної та інженерно-транспортної мережі [4, с.1-41]. Реалізація ГС розрахована в 2 етапи: 2001 – 2010 рр.; 2011- 2020 рр.. Вона запропонована до реалізації центральним і регіональним органам державної влади та місцевого самоврядування [7].

Розробка шляхів реструктуризації територіальної організації господарського комплексу для кожної окремої регіональної одиниці має суто індивідуальний підхід, що забезпечує принцип територіальної справедливості. Його суть полягає в тому, щоб жителі регіону, незалежно від його територіально-просторового розміщення мали майже однакові умови для життєдіяльності. Адже регіони України різняться між собою історією формування, економіко-географічним положенням, природно-ресурсним потенціалом, складом населення, галузевою структурою тощо.

Принцип територіальної справедливості добре був досліджений у наукових працях англійських вчених Д. Смітта, В. Дейвіса. Вони по-різному його трактували: Д. Смітт пропонував пропорційно розподіляти державну фінансову підтримку між

регіонами, а інші дослідники – більший відсоток коштів має припадати на регіони з менш сприятливими умовами для розвитку.

Важливим принципом регіональної економічної політики є забезпечення ефективності комплексного економічного і соціального розвитку регіонів. Воно передбачає в сучасних умовах реструктуризацію їх господарських комплексів, регулювання міжрегіональних і внутрішньо регіональних пропорцій, ефективне використання ресурсного потенціалу. Стратегія регіональної політики України має бути орієнтована на створення умов, які забезпечували б становлення в країні постіндустріального суспільства з його якістю вищим рівнем життя населення та можливостями оздоровлення довкілля [10, с. 31]. Становлення такого суспільства пов'язане із масштабними змінами у всіх сферах господарства та життєдіяльності населення всіх регіонів, передусім трансформацією структури їх соціально-економічних комплексів. Вона полягає у встановленні економічно-найвигіднішої спеціалізації регіону та розвитку галузей внутрішньо районного значення.

Державна регіональна політика в Україні ще не має цілеспрямованого, системного характеру. В ній домінує ситуативний підхід. Існуючі механізми державного регулювання регіонального розвитку успадкували і продовжують використовувати принципи централізованої системи відносин "зверху-донизу". Водночас її можливості вичерпані. Про це свідчить аналіз результативності інструментів державного регулювання розвитку регіонів.

За останні роки фінансування інвестицій з державного бюджету спрямовуються переважно на вирішення критичних проблем життєдіяльності того чи іншого регіону і не можуть помітно вплинути на підвищення інвестиційної привабливості регіону чи подолання депресивності окремих територій. Крім того, територіальне розпорощення інвестицій свідчить про відсутність державних пріоритетів на регіональному рівні.

Недостатньо керовані процеси ринкової трансформації економіки України, як зазначає Г.Балабанов [1, с.229], суттєво вплинули на територіальний поділ і кооперацію праці всередині країни, призвели до зростання розриву між рівнем соціально-економічного розвитку регіонів, загострення територіально-просторових диспропорцій. Галузі спеціалізації у регіонах не завжди є ефективними, їхній розвиток часто не відповідає природно-ресурсному і соціально-економічному потенціалам території, потребам населення і господарств у виробництві їхньої продукції. В таких умовах необхідна поступова заміна галузей спеціалізації на основі ринкових регуляторів, що враховували б також розвиток галузей і виробництв, які виробляють товари народного споживання і тих, що зменшують

залежність регіону від імпорту продукції, якщо для того є сприятливі умови. Також виникає необхідність закриття тих виробництв, що використовують місцеві ресурси, але розвиток яких не є ефективним у даному регіоні. При цьому важливу роль може відіграти держава, регулюючи розвиток тих чи інших галузей за допомогою фінансово-кредитних механізмів.

Важливе значення у реструктуризації галузевої структури ТСЕК має встановлення оптимальних пропорцій передусім між виробництвом і сферою послуг. Це зумовлено переважно тим, що тривалий час формування таких комплексів відбувалося екстенсивним шляхом, тому у таких комплексах більше виражена виробнича компонента, якій приділялась головна увага. Однак із провадженням у виробництво комп'ютерних технологій, зокрема системи Internet, та інших науково-технічних засобів у регіонах розвиваються галузі нематеріальної сфери, яка сприяє інтелектуальному відтворенню суспільства. Об'єктивний процес посилення ролі соціальної сфери дещо послаблюється в умовах економічної кризи, коли знижується вплив НТР і людського чинника на виробництво. Майже повністю вичерпані територіальні ресурси щодо можливостей екстенсивного розвитку у регіонах, у багатьох з них відбувається перевищення екологічної місткості. Це, а також неефективне використання природно-ресурсного та трудового потенціалів, наявна ресурсо- і капіталомістка структура господарства є значними обмежувальними чинниками в сучасних умовах.

На процес сучасного розвитку ТСЕК впливає значною мірою зміна пріоритетів щодо інтересів регіонів України. Як відзначає М.І. Долішній, "на відміну екзогенним щодо України інтересам прийшли ендегенні, що відповідають внутрішній раціональній організації продуктивних сил, сприяють ефективному використанню трудового і виробничого потенціалу України" [2, с.17]. Прагнення регіонів до вирішення питань економічного і соціального розвитку на основі раціонального використання наявних ресурсів є важливою умовою підвищення рівня їх компетентності.

Трансформаційні процеси у ТСЕК стосуються всіх галузей і виробництв, їх структурної перебудови, модернізації, зміну впливу на комплексний економічний і соціальний розвиток регіону. Але вони торкаються передусім інноваційно-технологічних та економічних аспектів суспільного розвитку [2, с.32]. це пов'язано з тим, що в сучасних умовах територіально-галузеві пропорції формуються стихійно, не наближаючи країну та її регіони до нового економічного укладу (постіндустріального суспільства).

Необхідна активізація наукомістких галузей, що здатні посилити конкурентоздатність економіки регіону на національному і світових

ринках. Важливе значення у переході до суспільства до стадії постіндустріального розвитку відводиться промисловості. Ця галузь відзначається в сучасних умовах застарілими технологіями, зношенням основних виробничих фондів, високою матеріаломісткістю та енергомісткістю, випуском продукції, яка не відповідає потребам суспільства ні у кількісному, ні у якісному відношенні. У всіх регіонах необхідна структурна перебудова та модернізація галузі, вона значною мірою визначається особливостями адаптації до ринкових умов господарювання [2, с.42]. у процесі структурної перебудови важлива роль відводиться створенню малих і середніх підприємств, які найшвидше можуть переорієнтуватись на виробництво конкурентоздатної продукції.

У агропромислових регіонах України важливе місце у господарському комплексі займає сільське господарство. Незважаючи на трансформаційні процеси, зумовлені переходом сільського господарства до ринкових умов господарювання, у всіх регіонах спостерігається спад виробництва, сільське господарство залишається малоєфективним, з відсталими технологіями, значна частина сільськогосподарської продукції має низький рівень конкурентоздатності порівняно з світовими виробниками. Значні зміни у формах та структурі власності на землю, у ціновій, інвестиційній та фінансовій політиці наклали відбиток на спеціалізацію і територіальну організацію сільського господарства у регіонах країни. Майже всюди спостерігається зменшення виробництва сільськогосподарської продукції через зниження результативності сільськогосподарських угідь, скорочення поголів'я худоби. Дія ринкових механізмів сприяє переміщенню сільськогосподарської продукції у райони із найсприятливішими природними умовами, але в Україні це не всюди витримується, зміни у концентрації виробництва не завжди адекватні природним умовам регіону.

Адже саме вихідний стан розвитку області є ключовим під час розробки регіональної моделі господарювання. Саме він лежить в основі політики реструктуризації народного господарства, коли з різних альтернативних варіантів сценарію економіко-соціальної перебудови, потрібно вибирати один, який дасть можливість виконати стратегічний курс розвитку регіону, а не просто висунути застарілі ідеї, плани певного кола людей. Тому на сучасному етапі потрібно дуже серйозно поставитись до ідей розбудови кожної області. Необхідно враховувати специфічні особливості ресурсного потенціалу, сучасний стан і структуру господарського комплексу, що склалися, а також особливості розвитку регіону за тривалий період.

Водночас існують і стратегічні об'єкти – наявність унікальних природних ресурсів (мінеральні, підземні і поверхневі води, кліматичні умови, ландшафтні особливості), вигідне

геополітичне положення, людський потенціал «не заражений вірусом трудового абсентеїзму, із збереженим здоровим інстинктом приватної власності» [5]. Все це при конструюванні економічної стратегії, яка б враховувала своєрідність місцевої соціогосподарської системи, її місце у єдиному відтворювальному процесі не тільки в найближчий період, а й в перспективі, та за умови її послідовного виконання вивела б область з фази депресивності і поставила в один ряд з економічно-розвинутими областями України.

Для обґрунтування головних напрямів подальшого соціально-економічного розвитку Закарпатської області прийнято "Концепцію сталого розвитку Закарпаття", мета якої подолати глибокі економічні і соціальні деформації, зупинити розвал науково-технічного, трудового потенціалу, запобігати стрімкому скорочуванню області в розряд слаборозвинутих шляхом максимально-ефективного задіяння унікального природного та виробничо-ресурсного потенціалу, переорієнтація регіональних економічних пріоритетів та розвиток глибоко диверсифікованих господарських систем, здатних забезпечити екофільність виробництва, високу якість і конкурентноздатність вироблених товарів і послуг.

Трансформація структури господарства регіону залежить значною мірою і від його суспільно-географічного положення. Його дослідження є важливою характеристикою регіону і включає в себе аналіз розміщення регіону на всіх рівнях, від локального до глобального по відношенню до інших об'єктів, з якими він знаходиться у взаємодії. Це важлива характеристика об'єкту, оскільки значною мірою дає уявлення про природні і суспільно-географічні умови та особливості місця його локалізації. Зокрема територія, яку ми досліджували (Закарпаття), має прикордонне положення, причому межує не з однією, а із чотирма (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) країнами Європи. Вона є складовою частиною Карпатського Єврорегіону і відіграє важливу роль як транзитна ланка транс'європейського шляху Схід-Захід. Через таке розташування Закарпаття є своєрідним полігоном для впровадження нових для нашої країни управлінських рішень. Одним із проєктів, який реалізовується у цьому регіоні з 1998 р., є "Розвиток громад і регіонів України", що передбачає реалізацію нових принципів державної регіональної політики, передусім прийнятих у країнах Євросоюзу. Правда, для експерименту було обрано не всю область, а м. Ужгород і два адміністративні райони – Рахівський і Перечинський.

Входження Закарпаття до Карпатського Єврорегіону, також участь області у міжнародних проєктах сприяє трансформаційним процесам у господарській, науково-технічній, культурній сферах цього регіону, налагодженню і зміцненню

його зв'язків між сусідніми країнами. Деякими перешкодами у цьому процесі виступають: значна віддаленість регіону від найрозвиненіших регіонів України та сусідніх країн, гірські ландшафти, низький рівень соціально-економічного розвитку, недостатній рівень інвестування пріоритетних галузей тощо.

Дослідження вчених Київського інституту "Схід-Захід" та Інституту географії НАН України визначили місце регіону за показниками соціального і економічного розвитку. Це – регіон з низьким рівнем промислового виробництва, причому з деструктивними проявами, з дуже неефективним його функціонуванням [13, с.40-41], регіон з рівнем ресурсного забезпечення науково-технічної діяльності нижчим за середній в Україні [13, с.102], з рівнем зовнішньоторговельної активності дещо нижчим за середній [13, с.132], активними трансформаційними процесами в сільське господарство (стрімке зниження частки громадського сектора і підвищення приватного).

За всіма показниками соціального і економічного розвитку Закарпатська область відноситься до депресивних регіонів України. Це відзначено у багатьох наукових розробках українських вчених (Ф.Д. Заставний, М.І. Долішній, М.Д. Пістун та ін.), та фахівців аналітичного центру "Інститут реформ", які встановили рейтинги соціально-економічного розвитку регіонів України та визначили депресивні території. Для таких територій, згідно з Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів" (2006 р.) намічено ряд заходів з активізації соціально-економічного розвитку. Для Закарпаття – це розвиток сільського і лісового господарства, рекреаційного комплексу, транспорту, торгівлі. Цьому сприяє природно-ресурсний потенціал та висока забезпеченість трудовими ресурсами, так і потужна система транзитних транспортних шляхів, що проходять через регіон у європейські країни.

Вимагає вдосконалення також організація просторового розвитку, зокрема організація просторового розвитку, активізація нових "полісів" соціально-економічного зростання. Воно може бути досягнуто тільки на основі здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні, що передбачає найбільші зміни на найнижчому рівні такого поділу (територіальні громади). Для того, щоб забезпечити комплексний економічний і соціальний розвиток господарства на рівні територіальної громади, планується збільшити її територію на основі об'єднання декількох сільрад. Згідно із проєктом Закону "Про адміністративно-територіальний устрій України"[9], такі громади матимуть не менше 5 тис. жителів та територію, яка здатна задовольнити основні потреби населення за рахунок місцевих ресурсів.

У практичному плані основним завданням місцевого самоврядування є наближення влади до населення, створення гнучкого механізму

місцевого управління.

З метою підвищення рівня комплексного соціального економічного розвитку Закарпатської області необхідно створити її позитивний інвестиційний імідж. Органами управління влади намічено розглянути питання про уточнення переліку об'єктів нерухомого майна, обласної комунальної власності, придатних для передачі в оренду, концесію або приватизацію; про хід виконання програми розвитку туризму та рекреації в Закарпатській області; про середньострокову програму розвитку інвестиційної діяльності у Закарпатській області.

Основою комплексного соціально-економічного розвитку Закарпатської області є її самостійність у визначенні стратегічних завдань функціонування народногосподарського комплексу та можливості фінансування заходів для їх реалізації, перш за все за рахунок власних джерел та залучених інвестицій, за умови збереження екологічної рівноваги навколишнього середовища.

Головне завдання трансформації територіальної організації полягає в тому, щоб забезпечити високі темпи розвитку пріоритетних галузей економіки і їх вихід на міжнародну арену, підвищення рівня життя громадян області. Адже за умов інноваційної спрямованості розвитку регіону спираючись на територіальні громади, їх об'єднання, місцеве самоврядування, підприємницькі структури, формуючи для них сприятливі умови подолання труднощів можна досягти найшвидшого соціально-економічного зростання у всіх його сферах життєдіяльності за короткий період.

Висновок. Комплексний розвиток регіонів,

незважаючи на суспільні зміни, залишається у перехідний до ринку період основною парадигмою просторового розвитку у нашій країні. Його головними рисами є: взаємозв'язаний розвиток господарства на основі територіального поділу та інтеграції праці; найбільш доцільне використання природного, трудового, виробничого потенціалів території; ефективна спеціалізація; максимальне задоволення місцевих потреб суспільства. Його головною метою є не створення автарктичної системи, а найбільша економічна і соціальна ефективність, збереження довкілля, підвищення рівня і якості життя населення. Такий розвиток передбачає досягнення оптимальних пропорцій між сферами життєдіяльності населення та окремими територіальними ланками у регіоні, він близький до збалансованого розвитку.

В сучасних умовах прагнення регіонів до забезпечення комплексного розвитку пов'язане із трансформацією їх територіальної організації. Вона означає зміни у галузево-функціональній, просторовій та управлінській (інституційній) структурах господарського комплексу, встановлення оптимальних пропорцій у всіх сферах людської діяльності. Для визначення найоптимальніших напрямків комплексного економічного і соціального розвитку регіону необхідне всебічне вивчення ресурсної бази, особливостей розселення людей, господарства. Це вимагає застосування цілого ряду загальнонаукових та суспільно-географічних методів дослідження, зокрема системного підходу, математичного та картографічного моделювання, статистичного, галузевого та інтегрального районування та інші.

Література:

1. Балабанов Г.В. Трансформація структури господарства регіонів України / Г.В. Балабанов // Праці НТШ. Том XI. - Львів, 2003. - С.229-233
2. Долішній М.І. Регіональні проблеми економічного і соціального розвитку України. / М.І. Долішній. - К.: Препринт, 1991. - 60 с.
3. Закон „Про генеральну схему планування території України”: від 7 лютого 2002 р. №3059 – III // Урядовий кур'єр. – 2002. – 5 червня. – С. 1-41.
4. Заставецька О.В. Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи дослідження / О.В. Заставецька. - Тернопіль, 1997. – 235 с.
5. Ємець Г.С. Регіональний підхід до управління економічними процесами (На прикладі Закарпатської області України) / Г.С. Ємець, М.А. Лендел – К., 1992 – 146 с.
6. Конституція України. – К.: Вікар, 1997. – 64 с.
7. Місцеве самоврядування: досвід, проблеми, перспективи: Збірник виступів. / – Ужгород: Закарпаття, 2001. – 112 с.
8. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины) / Л.Н. Немец: монография. – Харьков, 2003. – 383 с.
9. Проект Закону “Про територіальний устрій України. - К., 2005
10. Про концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України від 25 травня 2001 р., № 341/2001 // Офіційний вісник України, - 2001. - № 22. – С. 20-28.
11. Руденко Л.Г. Сталий розвиток: пошуки моделей сталого розвитку України / Л.Г. Руденко. // Укр. геогр. журнал. – 1998. №1. – С. 11-18
12. Тешенко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика. / Д.М. Тешенко. – К.: Вікар, 2002. - 374 с.
13. Трансформація структури господарства України. Регіональний аспект. / (За ред. Г.В. Балабанова, В.П. Назірної, О.М. Нищижник. - К.: Міленіум, 2003. – 404 с.

Резюме:

Смочко Н. СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ХОЗЯЙСТВА РЕГИОНА

Рассмотрено сущность комплексного развития региона, его главные черты, определены предпосылки

реструктуризації отраслевої структури ТСЕК на прикладі Закарпатської області. Проаналізовано важливі завдання комплексного розвитку регіону, а також пропонується пріоритетні напрями трансформації територіальної організації суспільства в сучасний період.

Ключові слова: трансформація, комплексне розвиток, територіальна організація суспільства, соціальне розвиток, стійке розвиток.

Summary:

Smochko N. CONTEMPORARY DIRECTIONS OF TRANSFORMATION OF TERRITORIAL ORGANISATION OF REGION'S ECONOMY.

The essence of complex development of region is considered, its main features are considered, preconditions of restructuring of branch structure of TSEC on the example of Transcarpathia region are defined. The important problems of complex development of the region are analyzed, prior directions of transformation of territorial organization of contemporary society are proposed.

Key words: transformation, complex development, territorial organization of society, social development, stable development.

Рецензент: доц. Садовник О.П.

Надійшла 01.03.2011р.

УДК 911.373 (477)

Ірина ТКАЧ

СУЧАСНИЙ ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОСЕЛЕНЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЙОГО ПРОГНОЗ

У статті досліджено особливості сучасного демографічного потенціалу міських і сільських поселень Тернопільської області. Проаналізовано основні тенденції, які властиві для процесів відтворення населення і його механічного руху. Здійснено прогноз зміни демографічного потенціалу міських та сільських населених пунктів на період до 2025 року, виявлено наслідки депопуляції міського і сільського населення.

Ключові слова: людність, поселення, демографічний потенціал, демографічна ситуація, демографічний прогноз.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні демографічні процеси, що відбуваються в умовах зміни суспільних відносин, значною мірою впливають на життєдіяльність населення, соціально-економічний розвиток поселень. Їх вивчення і прогнозування дасть можливість визначити основні тенденції функціонування міських поселень та сільських населених пунктів. Актуальність дослідження тенденцій зміни людності поселень зумовлена впливом демографічного потенціалу на формування розселенських зв'язків, а також на визначення центрів у регіональних і локальних системах розселення. У період підготовки і здійснення адміністративно-територіальної реформи, яка повинна враховувати сучасні розселенські зв'язки при формуванні нових територіальних одиниць і утворень, таке дослідження стає особливо важливим. Посилюють актуальність вивчення демографічних процесів та їх впливу на систему розселення активні трансформаційні процеси у давньоосвоєних агропромислових регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання зміни людності та соціально-економічних аспектів розвитку поселенської мережі в Україні були розглянуті у працях М.О. Барановського, О. Бородіної, О.В. Борисової, В.О. Джамана, А.І. Доценка, Л.Б. Заставецької, Ф.Д. Заставного, Я.Б. Олійника, М.Д. Пістуна, Ю.І. Пітюренка, І. Прокопи, А.І. Степаненка, О.Г. Топчієва,

О.І. Шаблія, Л.Т. Шевчук, Л. Шепотько, В. Юрчишина та ін. Комплексні дослідження загальних проблем формування і розвитку трудового потенціалу проводили С. Бандур, Д. Богиня, В. Врублевський, О. Грішнова, М. Долішній, С. Злупко, Г. Купалова, Є. Лібанова, В. Онікієнко, С. Пирожков, Т. Тітова, К. Якуба. Проте, на сьогодні ще недостатньо досліджено тенденції сучасного демографічного потенціалу агропромислових регіонів та їх вплив на майбутні демографічні процеси.

Формулювання цілей статті. Мета і завдання статті – здійснити дослідження демографічних процесів та виявити їх вплив на демографічний потенціал аграрнопромислового регіону в умовах трансформації суспільства та зміни функціонування поселень, встановити тенденції демографічного розвитку поселень, а також спрогнозувати зміни демографічного потенціалу поселень регіону.

Виклад основного матеріалу. Зміна людності поселень та особливості демографічного потенціалу значною мірою впливають на життєдіяльність населення цих населених пунктів та формування і функціонування поселенської мережі, тенденції соціально-економічного розвитку поселень.

Людність населених пунктів є основою їх демографічного потенціалу. Зміни в кількості поселень регіону тісно пов'язані і з зміною їх